

УДК 94(4)“19/20”:327:172(049.3)

DOI <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2026-23-25>

Василь Марчук

ORCID: 0000-0002-3992-8530

ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ЕТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Рецензія на монографію: Milan Katuninec. Europe on the Move: Research of Ideas, Ethics and Politics in European History

У сучасному науковому дискурсі питання осмислення європейської ідентичності, її ідейно-політичних та етичних трансформацій набуває особливої актуальності в умовах глобальних викликів і криз. Рецензована праця Мілана Катунінеца «Europe on the Move: Research of Ideas, Ethics and Politics in European History» постає як фундаментальне дослідження, що пропонує комплексне бачення розвитку Європи як динамічного процесу, в якому взаємодіють ідеї, етика та політика. Монографія відкриває можливість переосмислення історичного досвіду не лише як сукупності подій, а як цілісного інтелектуального та морального проєкту. Особливої ваги цей підхід набуває в українському контексті, де сучасні події актуалізують питання належності до європейського ціннісного простору та ролі України у його трансформації.

Ключові слова: європейська ідентичність, політичні процеси, політичні системи, політична етика, інтелектуальна історія, європейські цінності, людська гідність.

Праця професора Мілана Катунінеца є масштабним інтелектуальним дослідженням, що охоплює 770 сторінок і пропонує панорамний погляд на фундаментальні питання, пов'язані із розумінням європейської ідентичності, ролі історичного досвіду в формуванні сучасних політичних систем і політичних процесів. Автор розглядає Європу не просто як географічний об'єкт, а як динамічний процес («on the move»), де етика, ідеї та політика перебувають у постійній взаємодії. Особливо важливим є увага до проблеми співвідношення політики та моралі, що набуває нового значення в умовах сучасних кризових явищ.

Головний акцент рецензованої праці – «Європа в русі» – ідеально корелює з сучасним українським досвідом. Україна сьогодні не просто «рухається» до Європи в інституційному сенсі, а стає активним суб'єктом, який змінює межі та зміст європейської етики. Автор слушно зауважує, що європейська ідея базується на здатності до саморефлексії та подолання криз через повернення до етичних витоків. В українському контексті це резонує з концепцією «Революції Гідності», яка де-факто була боротьбою за повернення етики в політичне поле.

Монографія М. Катунінеца з'являється в критичний момент, коли питання «що таке Європа?» перестало бути кабінетною дискусією. Для українського науковця праця цінна тим, що вона розглядає європейську історію не як хронологію подій, а як етичний проєкт. Автор доводить, що Європа – це рух ідей (freedom, dignity, solidarity), а не лише географічні

© В. Марчук, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

кордони. У контексті повномасштабної війни це дає змогу інтерпретувати боротьбу України як захист самого фундаменту «European values», про які пише Катунінець.

У вступі автор окреслює основні методологічні підходи та підкреслює необхідність критичного осмислення історичного досвіду. Наголошується на тому, що історія не є нейтральною дисципліною, а завжди пов'язана з оцінками, інтерпретаціями та сучасними контекстами. Водночас підкреслюється значення етики як невід'ємної складової політичного життя, що супроводжує розвиток суспільства на всіх етапах його існування.

Книга має чітку хронологічну структуру та охоплює широкий спектр історичних періодів. У першому розділі розглядається становлення західної цивілізації в античному світі. Автор звертає увагу на афінську демократію як важливий, але неоднозначний досвід політичної організації, підкреслюючи як її інноваційність, так і обмеженість. Значну увагу приділено грецькій філософії, що сформувала підвалини політичного мислення Європи. Окремо аналізується роль Римської імперії, передусім у контексті розвитку правових інститутів, які стали основою для подальшого європейського правового простору (с. 25–69).

Другий розділ присвячено поширенню християнства та його впливу на європейське суспільство. Автор простежує трансформацію християнства від маргінального руху до домінуючої релігії, а також аналізує його роль у формуванні нових моральних норм. Важливим є розгляд взаємин між духовною та світською владою, що визначали політичну динаміку середньовічної Європи (с. 71–98).

У третьому розділі увага зосереджена на процесах формування європейських державних структур після падіння Західної Римської імперії. Розглядаються питання становлення нових політичних центрів, ролі Візантії, а також впливу християнської традиції на політичне життя. Наголошуючи: «Європа – це не кінцевий стан, а постійний процес становлення, керований напругою між політичною реальністю та етичними ідеалами» (с. 112). Важливим є також звернення до діяльності Кирила і Мефодія як чинника культурної взаємодії між Сходом і Заходом (с. 99–150).

Подальші розділи монографії присвячені складним і тривалим процесам трансформації європейського суспільства в середньовічну добу, зокрема взаємовідносинам між світською та духовною владою. Автор детально простежує еволюцію цієї взаємодії, звертаючи увагу на боротьбу за домінування в християнському світі, зокрема через призму діяльності імператорів Священної Римської імперії та інвеститурної боротьби. У цьому контексті переконливо показано, що конфлікти між папством і світськими правителями не тільки визначали політичний розвиток Європи, але й формували специфічну модель розподілу влади, яка вплинула на подальше становлення європейських держав (с. 151–220).

Важливе місце в дослідженні займає аналіз соціальних і культурних змін у середньовічному суспільстві. Автор звертає увагу на зростання ролі міст і університетів як центрів інтелектуального життя, розвиток схоластики як спроби поєднання віри та раціонального мислення, а також вплив кризових явищ, зокрема епідемій, на трансформацію світоглядних орієнтирів. Показано, що саме в цей період відбувається поступовий перехід від замкненого, ієрархічного суспільства до більш динамічної соціальної структури, відкритої до нових ідей (с. 221–248).

Окрему увагу приділено ролі церкви як своєрідного «соціального цементу» середньовічної Європи, що водночас виконувала функції духовного авторитету та політичного актора. Автор не оминає і суперечливих аспектів її діяльності, зокрема використання релігійних ідей у політичній боротьбі, хрестові походи та внутрішні кризи, які врешті призвели до ослаблення папської влади.

Вагоме місце в монографії займає аналіз Реформації та пов'язаних із нею релігійних конфліктів. Автор показує, що ці процеси мали не лише конфесійний, але й глибокий

політичний і соціальний характер, сприяючи формуванню нових моделей взаємовідносин між державою та суспільством. У цьому контексті особливо важливим є розгляд Тридцятилітньої війни як кульмінації релігійних протистоянь, наслідком якої стало утвердження принципів Вестфальської системи. Остання розглядається як важливий етап становлення сучасної системи міжнародних відносин, заснованої на принципі суверенітету держав (с. 248–336).

У розділах, присвячених ранньому Новому часу, автор переходить до аналізу формування модерної політичної думки. Значна увага приділяється ідеям Ніколо Макіавеллі, які інтерпретуються як спроба раціоналізації політики та відокремлення її від морально-релігійних обмежень. Подальший розвиток цих ідей простежується у працях мислителів Просвітництва, які заклали основу сучасного розуміння прав людини, громадянства та державного устрою. Французька революція розглядається як логічний наслідок цих інтелектуальних змін, але водночас як подія, що продемонструвала складність і суперечливість процесів модернізації (с. 337–362). Катунінець майстерно поєднує політичну історію з філософською етикою. Це дозволяє зрозуміти, чому певні політичні інститути Європи виникли саме в такому вигляді, спираючись на християнські цінності, ідеї Просвітництва та гуманізму.

Значний за обсягом і змістом блок монографії присвячений подіям ХХ століття, які автор характеризує як один із найбільш драматичних періодів в історії Європи. М. Катунінець зазначає «Ядро європейської ідентичності полягає в її здатності перетворювати кризу на каталізатор етичного оновлення» (с. 456). Детально аналізуються передумови Першої світової війни, зокрема криза політичних еліт та ілюзії стабільності, що передували глобальному конфлікту. Окремо розглядається феномен тоталітарних ідеологій - фашизму та націонал-соціалізму, їх інтелектуальні витоки та практична реалізація. Автор підкреслює, що ці режими не були випадковим відхиленням, а стали результатом глибоких кризових процесів у європейському суспільстві (с. 363–448).

У контексті Другої світової війни та післявоєнного періоду розглядається формування нової геополітичної реальності, зокрема поділ Європи на Східну та Західну (с. 449–638). Аналізуються особливості функціонування комуністичного блоку, а також процеси, що призвели до падіння «залізної завіси» і завершення холодної війни. Важливим є підхід автора, який розглядає ці події не лише як політичні, але й як ідейні трансформації. Книга вдало демонструє, що європейська думка ніколи не була статичною. Вона постійно трансформувалася через конфлікти, кризи та пошук компромісів, «Політична стабільність у Європі завжди була крихкою, коли вона відривалася від фундаментальних принципів людської гідності та свободи» (с. 603).

Завершальні розділи монографії присвячені сучасному етапу розвитку Європи (с. 639–688). Автор аналізує процеси європейської інтеграції, формування Європейського Союзу та його трансформацію в глобального актора. Водночас звертається увага на внутрішні суперечності цього процесу, зокрема напруження між національними інтересами та наднаціональними структурами, а також виклики, пов'язані з кризами ідентичності та довіри. Особлива увага приділяється моральним засадам політики. В епоху попুলізму та дезінформації акцент автора на етичній відповідальності європейських лідерів та суспільств є надзвичайно актуальним.

Монографія професора Мілана Катунінця пропонує фундаментальний погляд на європейську ідентичність як безперервний процес становлення («on the move»). Авторські роздуми про коріння європейської політичної етики прямо корелюють з українською інтелектуальною традицією (від Драгоманова до Липинського). Це дозволяє українському читачеві побачити Україну не як «додаток» до Європи, а як її органічну інтелектуальну частину.

Проте в українському фаховому дискурсі цей теоретичний конструкт неможливо розглядати у відриві від актуальних викликів воєнного стану. Тут виникає важливий

науковий діалог із нашою працею «Ukraine in martial law. Political and security challenges» (Marchuk, V., 2025). Якщо Катунінець досліджує етичне ядро Європи, та демонструє, як ці цінності трансформуються в механізми національної стійкості. В свою чергу ми підкреслюємо, що в умовах воєнного стану пріоритетом стає «формування соціальної солідарності та єдності в суспільстві, довіри до влади» («the formation of social solidarity and unity in society, trust in the authorities»). Це прямо корелює з тезою Катунінця про те, що стійкість європейських інститутів залежить від їхньої етичної вкоріненості.

Висновки. Монографія М. Катунінця є взірцем міждисциплінарного дослідження, що пропонує цілісну візію європейської цивілізації, і, мабуть, саме тому вона ввійшла в 2023 році до числа найкращих монографій Європи з політології і історії. Її наукова новизна полягає в доведенні нерозривності етичного та політичного компонентів у формуванні європейських інституцій, тоді як практичне значення роботи проявляється у можливості використання її як інструментарію для розробки стратегій культурної дипломатії (в тому числі України), адже вона надає теоретичну базу для аргументації нашої приналежності до європейського ціннісного ареалу. У підсумку праця безперечно рекомендується до вивчення політологам, історикам та філософам оскільки дозволяє побачити європейську інтеграцію не лише як бюрократичний процес, а як «рух духу», частиною якого є Україна. Водночас доцільно висловити певні пропозиції та побажання автору на майбутнє: зокрема, постає необхідність деколонізації оптики, адже монографія подекуди приділяє особливу увагу традиційним для західної історіографії акцентам на «великих державах» (Німеччина, Франція), тоді як автор міг би глибше проаналізувати «Eastern Borderlands» як простір, де європейські ідеї проходили найбільш суворі випробування тоталітаризмом; також хотілось би бачити більш виразне розкриття суб'єктності Центрально-Східної Європи, зокрема аналіз того, як Україна сьогодні активно трансформує саму ідею «Europe on the Move», перетворюючи її з безпечного «споживання цінностей» на активний «захист цінностей»; крім того, у наступних виданнях було б цікаво побачити більше уваги до сучасних криз, передусім аналіз того, як повномасштабна війна в Україні та міграційні кризи останніх років корелюють з етичними концепціями, описаними в книзі, і чи витримала «ідея Європи» цей своєрідний стрес-тест.

Література:

1. Katuninec, M. Europe on the Move: An Exploration of Ideas, Ethics, and Politics in European History. Monographs. Peter Lang. 2022. 770 p.
2. Marchuk, V. Ukraine in martial law: political and security challenges. Monographs. Peter Lang. 2025. 144 p.

References:

1. Katuninec, M. (2022). Europe on the Move: An Exploration of Ideas, Ethics, and Politics in European History. Monographs. Peter Lang. 770 p.
2. Marchuk, V. (2025). Ukraine in martial law: political and security challenges. Monographs. Peter Lang. 144 p.

Vasyl Marchuk. Ideological, political and ethical transformations of Europe in historical retrospect

In contemporary academic discourse, the issue of understanding European identity, along with its ideological, political, and ethical transformations, has gained particular relevance in the context of global challenges and crises. The reviewed work by Milan Katuninec, "Europe on the Move: Research of Ideas, Ethics and Politics in European History," represents a fundamental study that offers a comprehensive

vision of Europe's development as a dynamic process shaped by the interaction of ideas, ethics, and politics. The monograph provides an opportunity to rethink historical experience not merely as a sequence of events, but as a coherent intellectual and moral project. This approach is especially significant in the Ukrainian context, where current events intensify the discourse on belonging to the European value space and on Ukraine's role in its transformation.

Key words: *European identity, political processes, political systems, political ethics, intellectual history, European values, human dignity.*

Відомості про автора:

Марчук Василь – доктор історичних наук, професор політології,
професор кафедри політичних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника.

Дата першого надходження до видання: 14.03.2026

Дата публікації (оприлюднення): 27.05.2026